

DE ZWARTE ROODSTAART ALS BROEDVOGEL IN HOOGEVEEN

Joop Kleine

Inleiding

Vanaf 1960 werd het wel en wee van de Zwarte Roodstaart in Hogeveen door de schrijver van dit artikel gevolgd. Toen duidelijk werd dat in de jaren zeventig de broedpopulatie toenam, gaf dat aanleiding mij intensiever met deze soort bezig te houden. In dit artikel worden de tot dusver verzamelde gegevens samengevat.

Werkwijze

Gedurende de broedseizoenen 1978, 1979, 1980 en 1984 is de gehele bebouwde kom van Hogeveen volledig op het voorkomen van Zwarte Roodstaarten geïnventariseerd. Het volledige onderzoek bestond hieruit dat in de periode april-juli de belangrijkste (potentiële) broedplaatsen minimaal vier maal in de ochtendschemering werden bezocht, terwijl diverse aanvullende dag- en avondbezoeken werden gebracht.

Een broedpaar werd aanwezig geacht, wanneer werd voldaan aan één of een combinatie van de volgende criteria:

- zingend ex in april-juli op minimaal twee verschillende data met een tussentijd van minimaal twee weken.
- paar op potentiële broedplaats in mei-juli
- alarmerend of met voer aanwezig exemplaar
- nestvondst of ouders met pas uitgevlogen juvenielen

In sommige gevallen werd, op grond van bovengenoemde criteria, geen vestigingszekerheid verkregen (veelal incidentele zang vrij laat in het broedseizoen). Deze vogels zijn als mogelijke broedparen opgenomen.

In 1977, 1982 en 1983 werden onvolledige tellingen uitgevoerd, hetgeen veelal inhield dat in de avonduren gegevens werden verzameld. Daarbij werden niet alle wijken even frequent bezocht.

Gegevens over de broedpopulatie uit de jaren zestig en overige jaren uit de periode 1970-1981 zijn voornamelijk geput uit eigen dagboeken en hebben vrijwel uitsluitend betrekking op losse meldingen.

Tevens zijn in de periode 1977-1984 meldingen verzameld uit het landelijk gebied ten noorden en oosten van Hogeveen (voornamelijk de dorpen Fluitenberg, Lhee, Pesse, Nieuw-Balinge, Geesbrug, Nieuweroord en Noordscheschut en omgeving).

Verder zijn notities bijgehouden met betrekking tot fenologie en zangposten.

In de jaren 1978 t/m 1983 werden de inventarisaties door mij zelf uitgevoerd. Gedurende het broedseizoen van 1984 werd medewerking verleend door G. Kleine. Incidenteel werden aanvullende gegevens ontvangen van E. Bernardus, J. Everts en H.A. Moorlag.

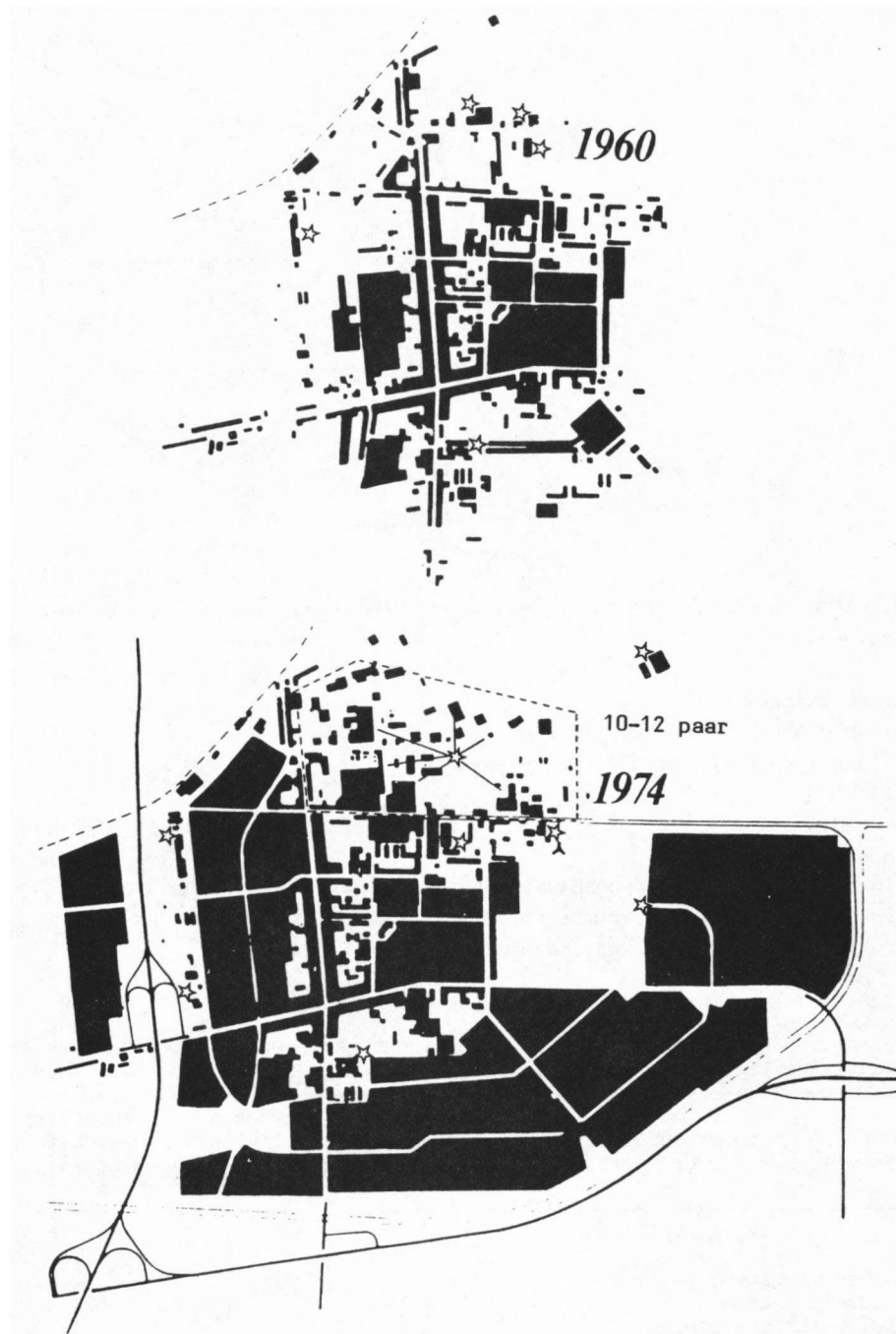
Beschrijving Hogeveen

De gemeente Hogeveen telt ± 45.000 inwoners, ligt in het zuidwesten van Drenthe en beslaat thans een oppervlakte van 6.470 ha. Uit figuur 1 blijkt dat de kom van Hogeveen vanaf 1960 snel is gegroeid. De stedelijke bebouwing ligt min of meer geïsoleerd in het landelijk gebied.

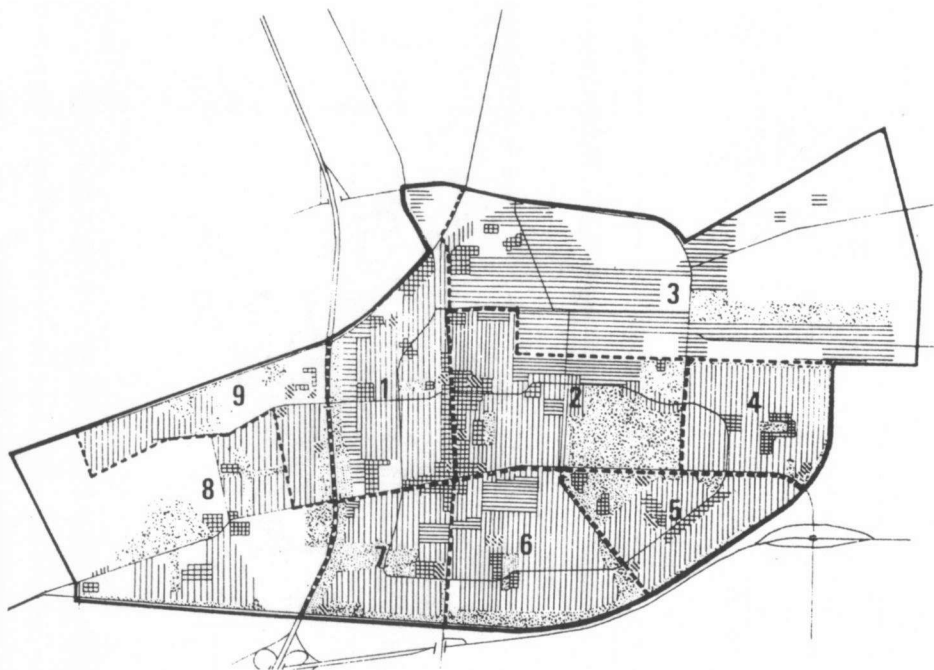
De oppervlakte binnen de in figuur 2 aangegeven grenzen bedraagt ca. 1.300 ha; de verdeling hiervan naar bebouwingstypen is naar schatting als volgt:

woonbebouwing - laagbouw	465
ha	
hoogbouw (minimaal 5 bouwlagen)	2,5
ha	
industriebebouwing	165
ha	
winkels/scholen/openbare gebouwen	
bejaardentehuizen	70
ha	
wegen/waterwegen/spoorlijn/groen- voorzieningen/braakliggend	
terrein/agrarisch gebied	600
ha	

Hogeveen is verdeeld in 9 wijken (figuur 3). De bebouwing van deze wijken is in tabel 1 beknopt weergegeven.

Figuur 1. Bebouwde kom van Hogeveen in resp 1960 en 1974, alsmede de broedvogelverspreiding in beide jaren.
= broedpaar

Figuur 2. Wijkindeling Hogeveen en verdeling naar bebouwingstypen en andere biotoopelementen (situatie 1984).

- grens telgebied
- grens wijken met nummers
- belangrijkste wegen, spoorweg of waterweg
- laagbouw
- ▨ hoogbouw
- ▩ industrie
- ▩ winkelbebouwing/scholencomplexen/openbare gebouwen/ziekenhuis e.d.
- ▩ groenvoorzieningen/parken/begraafplaats/vliegveld
- ▩ braakliggende gronden/agrarisch gebied

tabel 1. Indeling van Hogeveen in wijken, bebouwingstypen, bouwperiode, oppervlakte jaren met bouwactiviteiten.

wyk nr.	type bebouwing en andere biotoopele- menten in volgorde van belangrijkheid	voornaamste bouwperiode	tevens bouw- activiteit in		opper- vlak- te in ha
			omvangr	beperkt	
1	woningen, industrie, winkels (deel centrum)	1950 - 1970		'78, '82 '83, '84	135
2	woningen, sportvelden, industrie, winkels (deel centrum)	1920 - 1950		'79, '81 '82	160
3	industrie, agrarisch gebied, vlieg- veld, braakliggend land	1950 - 1980	'81	'82, '83 '84	300
4	woningen	1964 - 1974		'77, '78	85
5	woningen, scholencomplexen, park	1963 - 1973		'77, '78	95
6	woningen, park, industrie	1946/1957-1965		'82	135
7	woningen, begraafplaats, industrie, winkels	1950/1960-1969		'79, '81	80
8	agrarisch gebied, woningen, park, sportvelden	1975/1980-1984	'78, '79		230
9	woningen, agrarisch gebied, bos, ziekenhuis	1970-1976, 1984	'82	'78, '79	80

Broedvogelaantallen en verspreiding

De broedvogelpopulatie in Hoogeveen omvatte in de jaren zestig ca. 5 paren en in 1973-1974 ca. 15-20 paren. De vogels kwamen voornamelijk voor in de toen al aanwezige industriebebouwing van de wijken 1 en 3 (zie figuur 1). Bij de eerste volledige telling in 1978 bleek Hoogeveen ± 55 territoria te tellen. Gedurende de daarop

volgende jaren werden tijdens volledige tellingen ongeveer gelijke of hogere aantallen geconstateerd (tabel 2).

tabel 2. Aantal paren van de Zwarte roodstaart in Hoogeveen, verdeeld over de verschillende wijken, jaren 1977 t/m 1984 (m.u.v.1981).

jaar	wijk									overig	totaal	opmerkingen
	1	2	3	4	5	6	7	8	9			
1977	7	4	(7)	4	3	(1)	1	3	1	0	(31)	() zeer onvol.
1978	5	7	24	3	4	5	1	5	1	0	55	
1979	3	7-10	23	0-1	2	5	3	5	5	0	53-57	
1980	8	6-9	24	0	1-2	4-5	3	4-5	5	0	55-61	
1981	(2)	6	(18)	0	0	4	1	3	4	1	(39)	() onvolledig
1982	4	6-8	(19)	0	1	2	3	11/12	3	2	51/54*	* onvolledig
1983	7-8	10	29/30	1	3	5	2	14	6	1	78/80	
1984												

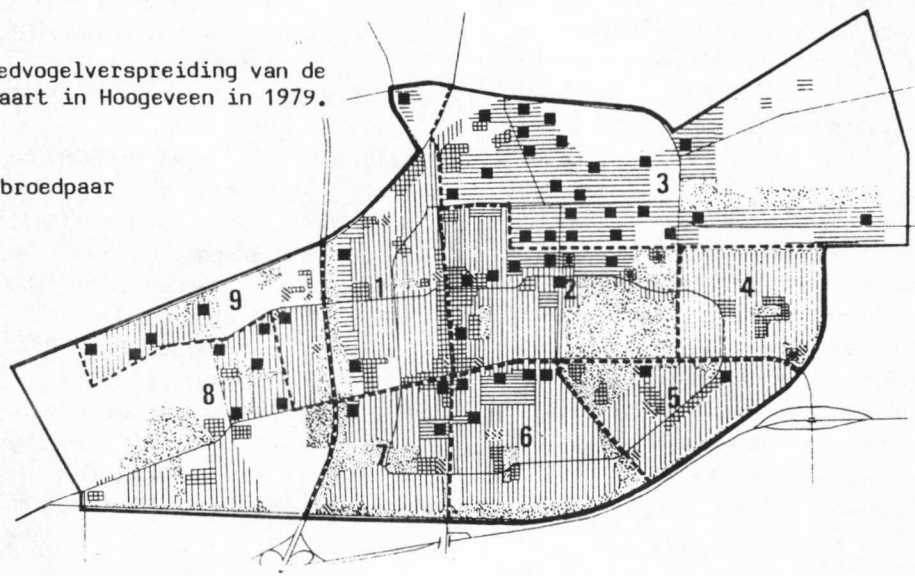
Ondanks de onvolledige inventarisatie vóór 1978 mag worden aangenomen dat de populatie waarschijnlijk in de eerste helft van de jaren zeventig sterk is gestegen. Het toegenomen aanbod van geschikte broedplaatsen is hieraan vrij zeker debet, omdat Hoogeveen in die tijd tot de snelst groeiende steden in Nederland behoorde en er dus veel werd gebouwd.

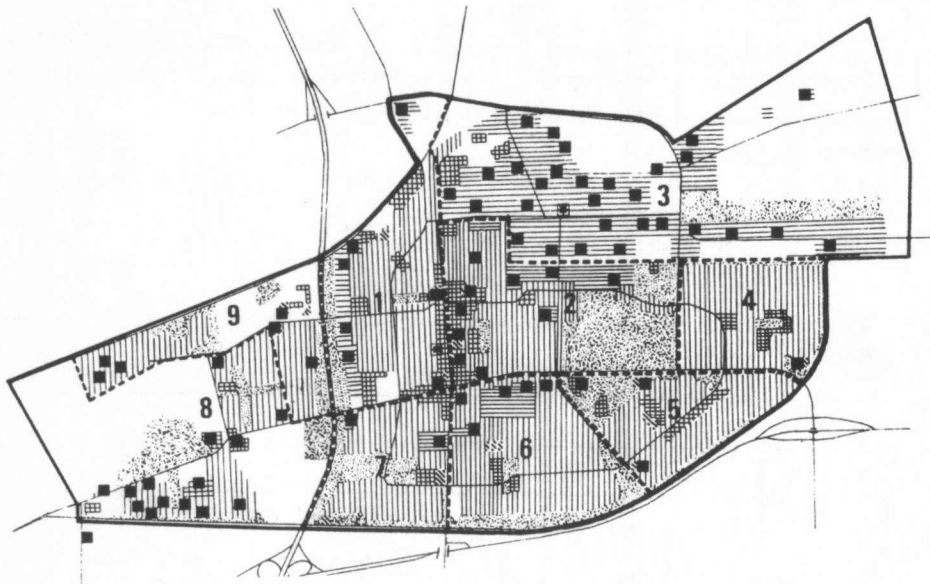
In 1984 werd ten opzichte van 1980 een forse verhoging (± 30 %) van het aantal broedparen geconstateerd. Enerzijds lijkt dit samen te hangen

met de in wijk 8 plaatsvindende bouwactiviteiten, waar in een vrij beperkt gebied 12 territoria werden geteld, anderzijds mogelijk met de iets gedegener aanpak van het onderzoek (2 tellers). De Zwarte Roodstaarten kwamen ieder jaar in alle delen van Hoogeveen voor (figuren 3 en 4), het meest echter in wijk 3 (industriebebouwing) en in het stadscentrum (wijken 1 en 2). De geringste aantallen broedparen werden aangetroffen in de wijken 4, 5 en 7.

Figuur 3. Broedvogelverspreiding van de Zwarte Roodstaart in Hoogeveen in 1979.

- broedpaar
- ▣ mogelijk broedpaar

Figuur 4. Broedvogelverspreiding van de Zwarte Roodstaart in Hogeveen in 1984.

- broedpaar
- ▨ mogelijk broedpaar

In het landelijk gebied rond Hogeveen is de populatie eveneens sterk toegenomen. Dorpen, waar tot voor enkele jaren de soort niet of nauwelijks werd aangetroffen, zijn onlangs ook gekoloniseerd, evenals menig grote boerderij (zie tevens van Dijk en van Os 1982)

De in Hogeveen gekonstateerde toename werd in meer of mindere mate ook elders in Nederland opgemerkt, met name in het oostelijke en zuidelijke deel (v.d. Bergh c.a. 1979; v.d. Ploeg c.a. 1979; Vogelwerkgroep Avifauna West-Nederland 1981).

De oppervlakte van het in figuur 1 aangegeven gebied bedraagt ca. 1300 ha. Binnen dit gebied kwamen in 1984 78-80 broedparen voor; per ha dus 0,06 paren (6 paar per 100 ha). Omdat in de bebouwde kom grote, voor Zwarte Roodstaarten geschikte, gebieden voorkomen (sportterreinen, parken, braakliggende gronden, agrarische terreinen etc.) zijn van twee goede roodstaartgebieden de dichtheden eveneens bepaald, nl.:

- deel wijk 3 (industrieterrein) - 190 ha met 32 paren = 0,17 paar per ha (17 paar per 100 ha)

- zuidelijk deel wijk 8 (nieuwbouw laag) - 36 ha met 9 paren = 0,25 paar per ha (25 paar per 100 ha)

Cijfers uit West- en Oost Duitsland (Menzel 1976) tonen vergelijkbare tot hogere dichtheden, nl.:

Fabrikgelände	- Usternienburg (DDR)	10,5 ha
1965	0,67 paar per ha	
Industriegelände-	Langelsheim (BRD)	6 ha
1952	2,33 paar per ha	
Stadtgebiet	- Karl Marxstadt (DDR)	117 ha
1969	0,04 paar per ha	
Siedlung	- Waren (DDR)	40 ha
1971	0,08 paar per ha	
Wohnviertel	- Dortmund (BRD)	8,5 ha
1956/1958	0,20 paar per ha	
Wohngebiet	- Göttingen (BRD)	245 ha
1966	0,41 paar per ha	
Ortschaft	- Gohrau (DDR)	28,75 ha
1966	0,42 paar per ha	

Enkele Nederlandse cijfers zijn:

Zuidelijk deel provincie Groningen 0,04 - 0,6 paar per 100 ha (Boekema, e.a. 1983) en Drenthe 10-40 paar per 100 ha (Van Dijk en van Os 1982).

Biotoop

Van oorsprong is de Zwarte Roodstaart een bewoner van rotsachtige gebieden waar hij zeer talrijk kan zijn (Menzel 1976). Dit komt bijv. goed tot uitdrukking in de grootte van de 20-Belgische en Luxemburgse broedvogelpopulaties die respectievelijk 25.000 en 40.000 paren tellen (Lippens en Wille 1972). De soort neemt echter ook genoegen met 'surrogaatrotsen' en komt dan voor op allerlei menselijke bouwwerken.

In Hogeveen kwam, vooral in de jaren zeventig veel potentieel broedgebied ter beschikking in de vorm van industriebebouwing en (nieuwbouw)woningen.

Tabel 3 toont dat deze bebouwingstypen jaarlijks de meeste territoria tellen. De toename van het aantal broedparen in 1984 vond voornamelijk in deze sectoren alomede in hoogbouw plaats. In de overige biotopen bleef het aantal broedparen vrij stabiel.

tabel 3. Biotoopkeuze van de Zwarte Roodstaart in Hogeveen in de jaren 1978, 1979, 1980 en 1984.

Jaar	aantal paren						
	industrie bebouwing	woon- winkelbe- bouwing/scholen	hoogbouw	nieuwbouw	boerderijen	gemengde bebouwing	totaal
1978	28	9	4	10	0	4	55
1979	30	6	3 - 4	11-12	0	3 - 5	53 - 57
1980	29 - 30	9 - 11	3	11	0	3 - 6	55 - 61
1984	40 - 41	7 - 8	9	15	2	5	78 - 80

De grootte van een nieuwbouwpopulatie is sterk afhankelijk van plaatsvindende bouwactiviteiten. In 1984 vond verspreid in wijk 8 woningbouw plaats, hetgeen 12 broedparen opleverde. Zodra een wijk ouder werd en de bouwactiviteiten afnamen, liep het zwarte roodstaartenbestand tevens terug. Veelal bleven enkele paren enige jaren aanwezig. Zo kwamen in een deel van de wijken 8 en 9 in 1979 6 paren tot broeden; in 1984 waren dat er 4 (waarvan 2 in nieuwbouw). Hetzelfde gebeurde in een deel van wijk 9 waar in 1979 (veel nieuwbouw) 4 paren broedden, welk aantal in de daarop volgende jaren terugliep tot 1 paar (weinig/geen nieuwbouw), om daarna weer toe te nemen tot 3 paren in 1984, onder invloed van plaatselijk nieuwbouw.

Een deel van de Hogeveense broedplaatsen bleek vrijwel jaarlijks bezet te zijn. Bij de volledige inventarisaties in 1978, 1979, 1980 en 1984 waren 23 territoria ieder jaar bezet en 20 territoria waren dat drie van de vier jaren.

Het merendeel (65%) van de broedplaatsen kwam voor in industriegebied, de overige in woon- en winkelbebouwing (9%), hoogbouw (12%) en gemengde bebouwing (7%). In nieuwbouw werden zoals te verwachten was nauwelijks broedplaatsen gedurende meer jaren in gebruik genomen. In een drietal gevallen (7%) werd een broedplaats na ingebruikneming in de bouwfase nog tweemaal bezet.

Zangposten en nestplaatsen

Zwarte Roodstaarten maken graag gebruik van boven de directe omgeving uitstekende zangposten. Gebruikt werden o.a. daken, schoorstenen, antennes, hoogspanningsmasten, bouwkransen, steigers, stapel pallets, lantaarnpalen, silo, lichtreclame, balkonrand.

Ook werden de laatste jaren, zeker 25 maal, zingende mannetjes in bomen waargenomen en eenmaal zelfs in een struik van ± 1 m hoog, hetgeen volgens Menzel (1976) weinig zou voorkomen.

Als nestplaatsen werden gevonden: kolenloods (in oud boerenwaluwnest), schoorstenen, muurspleet, onder motorkap van geparkeerde auto (1979), spuitcabine, houtopslag en in stalen buis.

Fenologie

De meeste broedvogels arriveren in Drenthe in maart en april (van Dijk en van Os 1982). In Hogeveen werden in de periode 1960-1984 de eerste zingende mannetjes veelal eind maart en begin april gehoord. De eerste zangdata werden gemeld tussen 12 maart (1960) en 12 april (1980).

De laatste zangdatum was 20 oktober (1983), terwijl de laatste najaarswaarneming viel op 6 november (1983).

Literatuur

- Bergh, L.M.J. van den c.a. 1979. Vogels van de Grote Rivieren, Utrecht;
- Boekema, E.J., P. Glas en J.B. Hulscher. 1983. Vogels van de provincie Groningen.
- Dijk, A.J. van en B.L.J. van Os, , 1982. Vogels van Drenthe. Assen;
- Lippens, L. en H. Wille, 1972. Atlas van de vogels in België en West-Europa, Tielt/Utrecht;
- Menzel, H. 1976. Der Hausrotschwanz, Wittenberg Lutherstadt.
- Ploeg, D.T.E. van der e.a. 1979. Vogels in Friesland III, Leeuwarden;
- Teixeira, R.M. 1979. Atlas van de Nederlandse broedvogels. Deventer;
- Vogelwerkgroep Avifauna West-Nederland 1981, Randstad en broedvogels, Tilburg.

